

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY TÖRTÉNETI FÖLDRAJZA

LENNER TIBOR – KOVÁCS GÁBOR – CSAPÓ TAMÁS

HISTORICAL GEOGRAPHY OF HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

Hódmezővásárhely is one of our long-established rural market towns in the Great Plain. Taking advantage of the water world of the River Tisza, the locals started to build the settlement on the islands not affected by floods. The market town expanded boundaries in the Turkish era. Ferenc Erdei and Tibor Mendöl contemplated in a memorable scientific polemic whether it can be assessed as a town or not.

Due to its one-sided agricultural functions, grain production meant a modest increment for the people living there. Landlessness and the lack of industrial jobs led to an agrarian socialist movement at the turn of the century. During the decades of socialism, industrial areas emerged which were difficult to integrate into the traditional settlement structure.

BEVEZETÉS

Hódmezővásárhely környékén az emberi kultúra kibontakozását egy viszonylag zárt vízrajzi környezet segítette. A Tiszához kötődő vízivilág két részre tagolódott: egy mélyebb fekvésű, hajdan vizes területre, az ún. „Rét”-re és a löszsíkság szárazabb területére, a „Mező”-re. A megtelepedésre a Tisza öntésterületéből kiemelkedő „szigetek” kínáltak kedvező védelmi feltételeket. Az itt élő emberi közösségek a környezetük helyi és helyzetű energiáira tudtak támaszkodni (pl. a halban gazdag felszíni vizek, nád, építkezésre alkalmas ártéri faanyag, illetve a kettős arculatú természeti földrajzi terület határa a Mártély-Hódmezővásárhely-Makó vonalon).

1. HÓDMEZŐVÁSÁRHELY FEJLŐDÉSE A TÖRÖK IDŐKIG

A város határában talált öt és félezer éves településszerű nyomok arra utalnak, hogy az ember korán megtanulta hasznosítani a kettős természetföldrajzi arculat előnyeit. A régészek földbe sülyesztett gabonatarló edényeket éppen úgy találtak, mint a halászatról tanúskodó tárgyakat (GALÁNTA-VÁLYI 1984). A változatosabb életlehetőségeket kínáló „Rét” sűrűbben települt, mint a „Mező”. A tájat a nagy vízállású tavak uralták, amik közül a legjelentősebb a terület állandó tava, a Hód-tó volt. Ezeket a tavakat a Tisza áradásai táplálták, amikor is a folyóba ömlő eréken, fokokon visszafelé áramló víz megrekedt a mélyedésekben. A honfoglaló magyarság nyomában két jelentősebb település fejlődött az árvíz nem

járta szigeteken. A Csák nemzetségé volt Hód, a Bor-Kalán nemzetségé Vásárhely, mindkettő része lett a jelenlegi város ősi magjának. A letelepülők földműveléssel és állattenyésztéssel egyaránt foglalkoztak. Minden letelepülő annyi területet szerezhetett, amennyit meg tudott művelni. A kibontakozó település utcái rendezetlen alaprajzot formáztak, miután a kezdetleges viskók az erek, tavak partvonalát követték. A portákat eleinte nem kerítették be, később a házakat és az ólakat már körül árkolták és sárból, nádból emeltek kerítést. Az ötletszerű építkezés zezugos szerkezetet eredményezett az első települési góciókban. Hódmezővásárhely morfológiai fejlődésére, az ősi „város” belterületének kialakulására, a későbbi településrészek utcacsoportjainak keletkezésére végig hatással voltak a vízföldrajzi adottságok (ANDÓ 1984). A térszint legszorosabban a Hód-tó formálta a településtörténetben. Erre utal az a tény is, hogy a Hód helynév első említése már 1231-ben olvasható az oklevelekben. Az ősi településmaghoz tapadó további települési góciók a tavak, erek, fokok közti magaslatokon, szigeteken és félszigeteken alakultak ki. Ezek aztán fokozatosan terjeszkedtek, majd össze is nőttek a „belvárossal” a kezdetleges árvízi védekezés, töltögetés, vízelvezetések folytán. A mai belváros területén keletkezett első települési gócot Tarján falu követte a középkorban a Hód-tó magas partján. A kiépült Tarján később összefüggő településsé vált a Topa-ér torkolatáig.

Ezután népesült be a településközpontból indulva a Csúcs- és a Hattyas-tó közti északi irányú földhát. Ezt egy nagy kiterjedésű rész – a mai Susán – kialakulása követte a Kis-tó és a Kis-tó-ér között, vízközeli, magas fekvésű, településre alkalmas területen. Tarjással és Susánnal egyidőben fokozatosan terjeszkedett a település a tarjáni Nagy utcától észak felé a Hattyas-tó és a Királyszéki-tó közti mai tarjáni és tabáni részben. A lassú fejlődés, gyarapodás eredményeként Hódmezővásárhely kiemelkedett a környező apró falvak világából és a 15. század második felére azok központja, mezőváros lett (BLAZOVICH 1984). Mezővárosi rangot 1456-ban kapott a vidék földesurától, Hunyadi Jánostól. A település további kibontakozását azonban – az Alföld más részeihez hasonlóan – a török uralom itt is megakadályozta. A törökök Csongrád megyét, benne Hódmezővásárhellyel 1552-ben foglalták el. A város a törökhöz való kényszerű alkalmazkodás révén viszonylagos nyugalmat és jólétet élvezett. Egy kisebb irányítási egység, a náhije székhelyeként működött, így előnyét meg tudta tartani a szomszédos lakott helyekkel szemben. A környező elpusztult falvak lakossága pedig a városban lelt menedékre. A települést az alföldi mezővárosokhoz hasonlóan az aránylag sűrűn beépített belterület, a nagy határ és a lakosság mezőgazdasági foglalkozása jellemezte. Jövedelmező volt a külterjes, rideg marhatartás: a lábön piacra hajtott állatokon szép haszonnal lehetett túladni, a török előli menekülés esetén pedig az állományt jelentősebb károsodás nélkül menekíthették és rejthették el a hatalmas pusztaságokban (KOVÁCS 1984).

2. A VÁROS TÖRTÉNETI FÖLDRAJZA A VISSZATELEPÜLÉSTŐL A 19. SZÁZAD KÖZEPÉIG

A Tisza mellékét pusztító török-tatár-rác csapatok 1693-ban Hódmezővásárhelyt sem kímélték. A lakosság elmenekült, a házak üresen maradtak, a földet benőtte a gaz. A város súlyos árat fizetett a török uralom alóli felszabadulásért. 1695-ben katonai források lakatlannak írták le a települést, ahová vadállatok fészkelték be magukat. A Hódmezővásárhelyre visszatelepülő lakosok egy csoportja Szabadszállásról tért vissza 1699-ben, 12 jobbágy a családjával és a jószágaival. Két évvel később az első összeírás már 163 háztartásfőt jegyzett fel. A Habsburg udvar a csongrádi uradalmat és Hódmezővásárhelyt a hozzátartozó pusztákkal együtt Schlick császári tábornoknak adományozta, majd a Rákóczi-szabadságharc után a település a Károlyi család birtokába került. A város a török időkben szerzett kedvezőbb helyzetét a török kiűzése után is megőrizte. Jogaiért, önkormányzatának fenntartásáért folyamatos küzdelmet folytatott a földesuraival. Nem eredménytelenül, elérték ugyanis, hogy a szerződéses viszony, ami a várost a földesuraihoz fűzte, több előnyt is tartalmazott. Így például a jobbágyi szolgáltatás pénzen való megváltását, belső autonómiát, önálló gazdálkodást, vásártartási jogot. A török hódoltság alatt a környék kisebb falvai, mezővárosai elpusztultak, ezek területét a viszonylag kedvező jogállású Hódmezővásárhely szerezte meg, így kialakult a nagyhatárú mezőváros.

A 18. század első felében a gazdaságának fő jellemzője továbbra is a mezőgazdasági árutermelés maradt, azon belül főleg az állattenyésztés és kereskedelem volt a meghatározó. Az iparral foglalkozók az összes háztartásnak csak a 6-7%-át tették ki. A fejlődést jelezte, hogy az 1720-as összeírás 314 adózót említ, három évvel később viszont már 616 adózót írtak össze (*KRUZSLICZ 1984*). A város területét három részre lehetett elkülöníteni. A Hód-tó északi partján Oldalkosár, Tarján és Tabán alkotta a település legnagyobb összefüggő részét. A mai Kertváros és Parkerdő helyén még víz hullámozott. Ettől délkeletre fejlődött ki az Új utca környezetében Susán. A harmadik városrész éppen csak feltűnik az első katonai felmérésen (1782-1785). Ez a földrajzilag is elkülönült része a városnak a Kis-tótól délre, a Hód-tó délkeleti oldalán elterülő Hód városrész volt, a mai Újváros. Ez a terület a török idején lakatlanná vált, és az újratelepülés idején sem népesült be, feltehetően azért, mert a lakosság megőrizte a tavak és erek által védettebb területeken nagyobb biztonságban érezte magát. Benépesülése majd csak a 18. század végén indul meg. Az első katonai felmérés térképén a városnak 28 utcája volt kelet-nyugati irányban erősen elnyúlva (*1. ábra*).

1. ábra: Hódmezővásárhely településszerkezetének történeti fejlődése
 Figure 1. Historical development of the settlement structure of Hódmezővásárhely

Forrás: saját szerkesztés

Az utcák zezgugosak voltak, a belterületet még nem osztották fel házhelyekre, sok helyen sikátorok, vakközök jöttek létre. Tarján, Tabán és Susán máig ősi halmazos településszerkezetét. A 19. század első felének állapotát rögzítő második katonai felmérés térképén (1819-1869) már láthatók a településszerkezet új elemei. Az első sorban katolikus telepesek számára létesített Csúcs városrész az 1770-es évektől, Újváros pedig 1808-tól épült ki. Ezek utcarendszerében már megfigyelhetők a mérnöki tevékenység nyomai, az utcák derékszögben metszik egymást, bár a tömbök mérete eltérő. Ezekben az évtizedekben folyamatosan olvadtak össze a település térben külön lévő részei a Belvárossal. A Belvárosban az Ótemplom közelében jött létre a piactér (mai Kossuth tér), míg a központ és a Susán érintkezési pontján kialakult a Kálvin tér. A centrumnak ez a jellegzetes, két tér által meghatározott dualitása a város településszerkezetének egyedi vonása lett. A két téren, és a két teret összekötő híres „Vásárhelyi Promenádon” – a mai Andrássy úton – nagyvárosias zárt sorú beépítés alakult ki.

A 19. század első felében a paraszti gazdálkodásban a hagyományos állattartás mellé felzárkózott a földművelés, első sorban a gabonatermesztés. A

gabonakonjunktúra és a kedvezőbb szállítási lehetőség – az Alföld-Fiumei Vasúttársaság 1870-ben adta át a Hódmezővásárhelyet is érintő Szeged-Békéscsaba vasútvonalat (amit a második katonai felmérés már feltüntetett a város határában) – a szántóföldi művelés drasztikus növekedését eredményezte a legeltetéssel szemben. A nagyhatárú alföldi mezővárosokban az eredetileg állattellettető-szénatermelő szállás a korszakban alakult át előbb ideiglenesen, majd állandóan lakott tanyává. Ez kezdetben nem jelentette a városi központ és a mezőgazdasági termelés üzemhelyének, a tanyának a szétválását több okból sem. Egyrészt a városi ház, mint állandó lakóhely és gazdasági központ, valamint a tanya, mint üzemhely továbbra is zárt egységet alkotott. A szétválásnak 1848-ig útját állta továbbá a városi belső és a határbéli, külső telek (szállás) jogi egysége is. Harmadrészt az adózásra, robotra, közbiztonságra ügyelő városi tanács, a földesúr és a megye egyaránt tiltotta a parasztgazdák végleges tanyára költözését. A helyzet a jobbágyfelszabadítással változott meg.

Az 1850-es évektől kezdve egyre több gazda létesített külső szállást az intenzív művelés, egész napi ott tartózkodást igénylő szántóföldi munkák miatt. A folyamat virágkora a 19-20. század fordulóján bontakozott ki, és erősen tagolta a helyi paraszti társadalmat. A nagygazdák jelentős része városi házzal és tanyával is rendelkezett, a szegényebb tanyasiak számára viszont a városi ház általában nem adatott meg. A klasszikus vásárhelyi tanya épületei víz nem járta, partos részen, belső udvar körül helyezkedtek el. A lakóház és a gazdasági épületek minden esetben külön épültek, a kis épületegyüttest pedig akácos övezte. Tanyás külterületével Hódmezővásárhely az ország második legnagyobb területű települése lett. Az alföldi mezővárosokhoz hasonlóan településszerkezetét kettősség jellemezte, amennyiben területe belső lakóközpontból és hozzá csatlakozó kiterjedt kertes-szállásos övből állt. Itt jegyezzük meg, hogy az alföldi mezővárosok gazdálkodásának agrárjellege, a földhasználat sajátossága, a vonzaskörzet kialakulatlansága (Hódmezővásárhely vonzaskörzete például nem csak nem terjedt túl saját közigazgatási határain, hanem maga is részben Szeged vonzaskörzetéhez tartozott) és a meglehetősen egyveretű – falusias – településkép, mint sajátosságok nehezen egyeztethetők össze a Mendöl-féle városdefinícióval. Mendöl Tibor a mezővárosok „város voltának” kérdésében és a tanyák településhálózati megítélésében Erdei Ferencsel folytatott vitát (TIMÁR 1988). A szociológus Erdei Ferenc a tanyák és anyatelepülésük települési egységét hangsúlyozta, szerinte a mezővárosok belső területén helyezkednek el a közigazgatási és egyéb szolgáltatási tevékenységek és a lakóházak. A gazdasági tevékenység színterei pedig a szántóföldek. A geográfus Mendöl Tibor pedig éppen Hódmezővásárhely példájával cáfolta Erdei véleményét. Mendöl tagadta a mezővárosnak, mint települési egységnek a létét: „Amit a közigazgatás pl. Hódmezővásárhely városának nevez, jelent elsősorban is egy szétszórt tanyavilágot, másodsorban jelent egy Hódmezővásárhely falut, zárt települést, és jelenti végül azt a legbelül helyet foglaló városias, központi szerepköröket betöltő, külsejében is város jellegű

települést, amely a közigazgatási Hódmezővásárhelynek csak igen kis töredékét teszi ki. Ez nem átmenet falu és város között, hanem két (azaz három) egymásba tolt önálló, külön település” (BELUSZKY 2003. 94. old.).

A mezőváros lakosságszáma 1786 és 1869 között fokozatosan emelkedett. 26 000 főt meghaladó népességszámával 1825-ben Hódmezővásárhely az ország városainak népesség szerinti sorrendjében a 8. helyet foglalta el, Pest, Debrecen, Pozsony, Szabadka, Kecskemét, Szeged és Buda után. 1869-ben már csaknem 50 000 lakosa volt, ezzel az ország 5. legnépesebb városa lett (1. táblázat).

1. táblázat: Hódmezővásárhely népességszáma és a városok közti helyezése a népességszám alapján (1786-1869)

Table 1. Population of Hódmezővásárhely and its position among cities in accordance with population (1786-1869)

Év	Népesség száma	Népesség szerinti sorrend
1786	15 822	11
1825	26 166	8
1846	32 393	8
1850	35 288	-
1869	49 153	5

Forrás: Rákos I. (1984) alapján saját szerkesztés

A népesség gyarapodásában a természetes szaporodás játszotta a legfontosabb szerepet, a gyakori járványok és a magas gyermekhalandóság ellenére. A 19. század elejéig jelentős volt a beköltözések hatása is. A népmozgás azonban a század közepéig fokozatosan lanyhult. Főleg a környező megyékből és városokból érkeztek a letelepülők, akiknek a többsége magyar ajkú volt. A szórványos betelepülés mellett szervezett betelepítésre egyszer került sor: a helytartótanács akaratából Károlyi Antal 230 katolikus családot telepített le a protestáns többségű városban 1776-ban. A népmozgás nemcsak beköltözést jelentett, hanem szórványos kitelepülést is. A korszakban elsősorban a nincstelen zsellérek költöztek tovább a környező kamarai pusztákra és a Bánság uradalmaiba, ahol még földet, adókedvezményt remélhettek. A város nagy népességszáma ugyanakkor nem jelentette a helyi társadalom városiasságát. A mezőgazdasági árutermelésnek és a hozzá kapcsolódó kereskedelemnek – a közép-kelet-európai városfejlődésből következően – a korszakban nagyobb népességtömörítő hatása volt a mezővárosokban, mint az alacsony színvonalú falusias háziiparnak. Hódmezővásárhely népességének a többsége is a mezőgazdaságból élt meg, csak a töredék foglalkozott háziiparral, kereskedelemmel vagy más jellegű árutermeléssel, pl. halászással, halsózással (RÁKOS 1984).

3. A POLGÁRI FEJLŐDÉS IDŐSZAKA

Az alföldi mezővárosokat a feudális birtok- és jogrend felszámolása nehéz válaszut elé állította: ha a polgári struktúraváltást végrehajtották, egykori feudáliskori előnyeik a struktúraváltással gyorsan elenyésztek. Ha a váltás elmaradt, vagy megpróbálták azt lassítani, az is súlyos következményekkel járt, mert korábbi városi szerepköreik a polgári korban korszerűtlenné váltak, a modernnek számító polgári városfunkciók évtizedekre elkerülték ezeket a településeket. Az alföldi „modell”, az alföldi mezőváros tehát története során nem először került ismét válságba. A válságot a 19. század ötvenes éveiben kezdődő agrárkonjunktúrája évtizedekig elfedte ugyan – jónéhány mezőváros, így Hódmezővásárhely legjobb évtizedei is erre az időszakra estek – de a századforduló már élesen vetette fel a kérdést: azon települések városiasodása, amelyekben változatlanul fennmaradt a mezővárosi jelleg, a városfejlődés polgári időszakában mennyire tekinthető sikeresnek? (BELUSZKY 1993). A korszakban Hódmezővásárhely egyoldalúan agrárszerepkörű város maradt, ahol a mezőgazdasági népesség aránya 1900-ban magas, 63,7% volt.

2. táblázat: Hódmezővásárhely népességszáma (1869-1910)
Table 2. Population of Hódmezővásárhely (1869-1910)

Év	Népességszám (fő)
1869	49153
1880	52424
1890	55475
1900	60883
1910	62445

Forrás: Gyáni G. (1993) alapján saját szerkesztés

Nagy népességszáma, közigazgatási rangja – 1873 óta törvényhatósági jogú város volt – ellenére a korabeli településrendszerben elfoglalt hierarchikus szintje alacsonynak számított. Szerény gyarapodást a nagyarányú gabonatermelés biztosított számára, amiből egy módos paraszt-polgári réteg élt meg (BELUSZKY 2003). Népességszáma alapján a dualizmus korszakának kezdetén negyedik helyen állt a városok népességi rangsorában. Szeged és Szabadka után a 19. század utolsó harmadában Hódmezővásárhely volt a harmadik legnépesebb vidéki város. Népességszáma azonban csak mérsékelt növekedést mutatott, négy évtized alatt a város népességszáma csupán 27%-kal gyarapodott és 1910-re a városok rangsorában a 10. helyre szorult vissza (2. táblázat). A mérsékelt gyarapodás hátterében a be- és elvándorlás kedvezőtlen egyenlege húzódtott meg (GYÁNI 1993).

A piaci termelés, az árucseré és a helyben felhalmozott tőke szempontjából kedvező fejlemény volt, hogy létrejöttek a helyi pénzüzetek, a közlekedés-szállítás feltételei pedig tovább javultak a Szentés felé (1893-ban) és Makó felé (1903-ban) meginduló vasúti forgalommal. A jóval olcsóbb tiszai vízi szállítás feltételeit ugyanakkor nem használta ki a város, mert a Tiszához vezető lóvasút kiépítését nem vállalták annak magas költségei miatt. Ugyanígy minden iparfejlesztésre tett további kezdeményezés is elhalt, ami azért bizonyult kedvezőtlen fejleménynek, mert a város további fejlődését, urbanizálódását hosszabb távon a helyi ipar kiépülése biztosíthatta volna. Történt ez akkor, amikor a gabonakonjunktúra átmeneti fellendülés után visszaesett. A helyi nyersanyagok legfeljebb a malomiparnak, az élelmiszeripar bizonyos ágainak, a textiliparnak, valamint az agyag- és téglaiiparnak kedveztek. Mindezzel ellentétben a város hatalmas összegeket költött építkezésekre. Jól jövedelmező gyárak, üzemek és állami támogatás hiányában ez csak úgy volt lehetséges, hogy megnőtt az adósság, a város kölcsönöket vett fel, amit az állandóan megemelt pótdóval és a lakosságra hárított egyre nagyobb adóteherrel fedeztek (KRUZSLICZ 1993). Állandó és jelentős jövedelmet biztosító ipari háttér hiányában a mezőgazdaságból felszabaduló nincstelen munkástömegek nem találtak megfelelő számú munkahelyet. A helyi építkezések, utcaövezések – hasonlóan a gátépítésekhez és az árvízvédelmi munkálatokhoz – a napszámos tömegnek csak kis részben jelentettek átmeneti munkalehetőséget. Márpedig ennek a földtelen és törpebirtokos rétegnek a nagy része a városban élt, és a lakosságnak csak egyharmada lakott tanyán.

A társadalmi feszültségek növekedése végül a Szántó Kovács János által vezetett agrárszocialista mozgalomba torkolltak és a városból történt növekvő elvándorlást váltották ki. A századfordulón kibontakozott építési hullám eredményeképpen a 20. század elejére a város arculata gyökeresen megváltozott. A mezővárosi polgárság reprezentációs igénye máig meghatározó közösségi épületek sorával gazdagította a települést. Eklektikus, illetve historizáló stílusban ekkor épült fel a Városháza, a Bethlen Gimnázium, vagy a Fekete Sas Szálló épülete. A legjelentősebb középületek a mai formáját elnyerő Kossuth tér környékén sűrűsödnek, amely így a városnak méretéhez és jelentőségéhez méltó főtere lett. Egyben furcsa feszültség is keletkezett a főtéri középületek városi léptéket meghaladó mérete és a szomszédos utcák földszintes cívísházai között. A Belvárosnak ugyanis a kis kiterjedésű, vertikális jellegű centrális magját – ahol a zártsorú, általában egyemeletes beépítés dominál – egy kisvárosias, földszintes beépítésű nagyobb zóna veszi körül. A viszonylag széles, fásított utcák hamisítatlan paraszt-polgári miliőt árasztanak a hatalmas méretű, zártsorú szárazkapus házakkal és átriumszerű udvaraikkal. A tehetős paraszt-polgárok, nagygazdák városi házai téglából, préstégla főhomlokzattal készültek. A préstégla alkalmazása a vásárhelyi építészet legmarkánsabban kirajzolódó vonulatává vált a mai napig (KARA et al. 2017). Az árvíz elleni védekezésül 1879-ben épített kőfal pedig a középkori városfalakhoz

hasonló módon fogta össze a városközpontnak a fenti kettős sziluettjét. A városkép alakítását már a 19. század közepétől építészeti szakosztály felügyelte, az építési szabályokat pedig 1901-től rendezési terv formájában kodifikálták. Az utcákat csatornázták, 1899-től pedig bevezették a villanyvilágítást. Az utcaszabályozásnak köszönhető, hogy az új Szegedi út (ma Ady utca) vonalvezetését úgy tervezték meg, hogy az a városba érkezők figyelmét a városházára irányítsa, és az összhatást a szellős, villasorszerű beépítéssel fokozták.

4. HÓDMEZŐVÁSÁRHELY AZ ÁLLAMSZOCIALIZMUS IDEJÉN

A második világháború emberéletekben és lakásállományban nem, de a gazdasági felszerelésekben annál nagyobb kárt okozott. A városon 1944. október 8-án dübörgött át a front. A település előljárói és a módosabb gazdák elmenekültek. A rövid életű demokráciát követően 1948-tól kezdve a kommunisták kíméletlen harcot indítottak a magyar parasztság ellen. Megkezdődött helyben is a kollektivizálás, 1949-re már 29 tsz-t hoztak létre. Hódmezővásárhelyen és környékén Fehér Gárda néven ellenállási mozgalom szerveződött, amiben környékbeli parasztok nagy számban vettek részt. A szervezkedést végül az ÁVH felszámolta és megtorolta. Az 1950-es években a nagyhatárú városok és községek területéből új községeket alakítottak ki. A legtöbb új községet Csongrád megyében a fejlettebb tanyaközpontokból és majorságokból Szeged (9) és Kiskundorozsma (4) határában alakították ki. A nagyhatárú Hódmezővásárhely területén csak két község létesült, Székkutas és Mártély. A határ többi részén a községesítéshez szükséges feltétel, a tanyak spontán sűrűsödése még nem volt meg (*KLEBNICZKI 1970*). A következő évtizedekben állami ipart kapott a város, az idetelepített vállalatok elsősorban a könnyűiparhoz, az élelmiszeriparhoz és a mezőgazdasági gépgyártáshoz kapcsolódtak. A város iparát olyan nagyvállalatok tették országosan ismertté az 1960-as évektől, mint a Hódiköt, Hódgép, Metripond, FIM Alföldi Porcelángyár és később az Alumíniumszerkezetek Gyára.

Az új munkahelyek létrejöttével a város népességszáma 1980-ban érte el a háború utáni maximumát (53 730 fő) a népességszám azóta folyamatosan csökken, 2011-ben 45 054 főt számláltak össze. A népességcsökkenés fő oka a természetes fogyás. Amíg a dualizmus korának ipari épületei a már meglévő lakóterületekhez simulva, azokba beékelődve épültek fel – mint ahogy néhány szép ipari épület mutatja ezt, például a téglagyár, vagy a malom épületegyüttese –, addig a szocialista iparosítással kialakuló monofunkciós iparterület a város északi és észak-keleti részén bontakozott ki. Napjainkban pedig a gazdasági terület keleti irányban, Újvároshoz csatlakozva fejlődik tovább. A hagyományos településszerkezetbe nehezen illeszthető kiterjedt iparterületek létrejötte mellett a „szocializmus építése” egy másik problémát is generált a

város arculatában. Ez pedig a mezőváros adottságaira, értékeire nem figyelő erőltetett városiasítás volt, kezdetben a három-négyemeletes blokkházak, majd az öt-tízemeletes panelházak építésével. A folyamat eredményeképpen a település központjának beépítése mozaikossá vált. A városközpont paneles beépítésével sajnálatosan a hagyományos, történeti beépítésű városrész szenvedte el a legnagyobb veszteséget. Megszakadtak a városkép alakításának százéves hagyományai. A történeti lépték figyelmen kívül hagyásával a tízemeletesek egyhangú látványa az, amely ma először tűnik fel a városba érkezőknek és nem a barokk temlomtornyok, a városháza eklektikus tornyával vagy a középületek szecessziós homlokzatával. A város környékének évtizedeket felölelő vízmentesítése után a településszerkezet a történeti városrészekhez csatlakozó területek beépítésével is bővült. Így jött létre az 1930-as évektől kezdődően Kertváros, mint zöldövezeti jellegű lakóterület a lecsapolt Hód-tó területén. Ugyancsak az újonnan beépített lakóterületek sorát bővíti a belterülethez csatlakozó egykori kishomoki zártkertek átalakulása szuburbán lakóövezetté. Az új építésű lakóházak sok esetben a hagyományos építészeti értékekkel szakítva, mind formájukban, mind arányaikban, mind túlméretezettségükben elszakadnak a valóságtól. Ahogy az 1960-1980-as években a sáttortetős kockaházak, úgy manapság a „mediterrán” házak dömpingje teszi egyhangúvá az új beépítésű utcákat.

ÖSSZEGZÉS

Hódmezővásárhely egyike a nagy múltú alföldi tanyás mezővárosainknak. A Tiszához kötődő vízivilág adottságait kihasználva a helybeliek az árvíz nem járta szigeteken kezdték el a települést felépíteni. A nagyhatárú mezőváros a török korban alakult ki. Város voltának megítéléséről Erdei Ferenc és Mendöl Tibor folytatott emlékezetes tudományos polémiát. Egyoldalú agrárfunkciói miatt sokáig a gabonatermesztés jelentett szerény gyarapodást lakóinak. A földtelenség és az ipari munkahelyek hiánya a századfordulón agrárszocialista mozgalomhoz vezettek. A szocializmus évtizedeiben a hagyományos településszerkezetbe nehezen beilleszkedő ipari területek jöttek létre.

IRODALOM

- ANDÓ M.** (1984): Hódmezővásárhely természeti földrajza. In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. „Örökség – Kultúra” Oktatási E-Könyvtár www.sulinet.hu/oroksegtar
- BELUSZKY P.** (1993): Az alföldi mezőváros. *Rubicon* 4:8-9 p. 27
- BELUSZKY P.** (2003): Magyarország településföldrajza. Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 568 p.

- BLAZOVICH L.** (1984): A honfoglalástól a török hódoltság koráig (895-1552). In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. „Örökség – Kultúra” Oktatási E-Könyvtár www.sulinet.hu/oroksegtar
- GALÁNTHA M. – VÁLYI K.** (1984): A város és környékének középkori régészeti topográfiája és településtörténete. In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. „Örökség – Kultúra” Oktatási E-Könyvtár www.sulinet.hu/oroksegtar
- GYÁNI G.** (1993): Hódmezővásárhely társadalma. In: Szabó F. (szerk.): Hódmezővásárhely története II. „Örökség – Kultúra” Oktatási E-Könyvtár www.sulinet.hu/oroksegtar
- KARA L. – DEÁK M. – SZEMEREY M. – PAP Á.** (2017): Hódmezővásárhely. Településarculati kézikönyv. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal, Hódmezővásárhely. 190 p.
- KLEBNICZKI J.** (1970): Adatok Csongrád megye településállományának fejlődéséhez. http://acta.bibl.u-szeged.hu/tanarkepzo_1970:2 pp.151-159.
- KOVÁCS I.** (1984): A török hódoltság kora (1552-1693). In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. „Örökség – Kultúra” Oktatási E-Könyvtár www.sulinet.hu/oroksegtar
- KRUZSLICZ I.** (1984): A mezőváros fejlődése a visszatelepülés után. In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. „Örökség – Kultúra” Oktatási E-Könyvtár www.sulinet.hu/oroksegtar
- KRUZSLICZ I.** (1993): Urbanizáció. In: Szabó F. (szerk.): Hódmezővásárhely története II. „Örökség – Kultúra” Oktatási E-Könyvtár www.sulinet.hu/oroksegtar
- RÁKOS I.** (1984): A feudalizmus utolsó évszázada (1753-1848). In: Nagy I. (szerk.): Hódmezővásárhely története I. „Örökség – Kultúra” Oktatási E-Könyvtár www.sulinet.hu/oroksegtar
- TIMÁR L.** (1988): A szociológia és geográfia pörlekedésének egy lezáratlan fejezete. Tér és Társadalom 2. évf. 1988/2. pp. 86-93.